

Yazının Önünde: Edebî Metnin Anlamının Teşekkülünde Okurun Rolü

Atiye Gülfer Gündoğdu. Hece Yayınları, 2021. 216 pp.: ISBN 9786057446350

Nur Yılmaztürk Dağaslanı

İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye

Keywords: Alienated speech, speaking text /signifying text, reader, participation, hermeneutical spiral, Ahmet Mithat Efendi

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşmış konuşma, söyleyen metin/gösteren metin, okur, katılım, hermenötik spiral, Ahmet Mithat Efendi

Edebî metne bakış açısının niteliği, yazı ile söz arasındaki ilişki ve metinle okurun birbirleri karşısındaki konumu, kadim tartışmalardan modern kuramsal sorunlara kadar edebiyat düşüncesinin merkezinde yer almıştır. Atiye Gülfer Gündoğdu’nun bu meseleleri derinlikli biçimde ele aldığı ve doktora tezinden kitaplaşan *Yazının Önünde: Edebî Metnin Anlamının Teşekkülünde Okurun Rolü* adlı çalışması, bu alandaki tartışmalara özgün bir katkı sunmasıyla dikkat çekmektedir. 2021 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü’ne layık görülen eser, yalnızca akademik çevrelerde değil, edebiyat dünyasında da yankı uyandırmış; okurun konumuna dair kuramsal meseleleri hem tarihsel bağlamı içinde hem de çağdaş düşünme biçimleriyle ilişkilendirerek yeniden düşünmenin yollarını aralamıştır. Ele aldığı konuların karmaşık düşünsel arka planına rağmen açık ve akıcı bir dil kullanmasıyla öne çıkan çalışma, giriş ve sonuç dışında üç ana bölümden oluşmaktadır.

“Anlam Üretme Sitüasyonunda Edebî Metin ve Okur” isimli birinci bölümde yazı ile karşılaşmanın okuma ve anlama ortamını nasıl dönüştürdüğü, “Son Dönem Osmanlı Edebiyatında Okuma ve Anlama Ortamının Dönüşümü” isimli ikinci bölümde bu dönüşümün Osmanlı’nın son döneminden itibaren nasıl gerçekleştiği, “Gösterge ve Söyleme Karşıtlığında Okur” isimli üçüncü bölümde ise modern anlama tarzlarında metnin sessizleştirilmesi sorunu tartışılmıştır.

Kitabın merkezi konumu için yazıyla karşı karşıya kalan bir okurun varlığından söz edecek olursak çalışmanın tartışma alanının sözlü gelenekten kopuş bağlamında geriye ve metnin/okurun anlamının dönüşümü bağlamında ileriye doğru genişlediği söylenebilir. Bu genişleme kitaba çok yönlü bir bakış açısı sağlamıştır. Yazarın da ilk adım olarak zikrettiği sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçişle okurun kanlı canlı bir anlatıcı, bir ses tonu, bir vurgudan bağımsız şekilde yazıyla karşı karşıya kalması, anlam üretme noktasında okur için bir imkân alanı açacaktır. Ancak Gündoğdu tüm çalışmasında izini sürdüğü kritik bir soru sorar: Bu fiziksel ve mekânsal karşı karşıya gelişi, yazıyla okurun gerçek bir karşılaşması anlamına gelir mi? Yazara göre bu sorunun

tartışılabilmesi için, ortaya çıkan yorumlama gelenekleri bağlamında okurun ya da metnin anlamının zaman içerisindeki dönüşümü ve yazının kendi otonomisini kazanması meseleleri ve bu yeni durumun ürettiği modern sorunların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kitabın giriş kısmında Batı yorumlama geleneğinin Katolik, Protestan, Aydınlanmacı, Romantik temayülleri içinde yazının algılanışının dönüşümü değerlendirilir. Bu gelenekler etrafında edebî esere bakış açısı değişse de edebî eserin doğrudan bir otonomi kazandığı henüz söylenemez ve Gündoğdu'ya göre bu durumda gerçek bir karşılaşmadan söz edilemez.

Yine de bu durum okur ile yazı arasında aşılması gereken bir mesafenin varlığını görünür kılar ve okuru üretici bir konuma getirir. Yazar, okuru üretici konumda değerlendiren modern kuramların ise, “okur ile yazı arasındaki mesafenin aşılması” problemine bakış açıları noktasında farklılaştıklarını ifade eder. Bu nokta metnin otonomluğunu ve okurun rolünü (üretkenliğini) kabul eden modern kuramlar arasındaki ince farkların, okura bakış açısında nasıl farklılaşabileceğini ortaya koyması bakımından çarpıcıdır.

Bu farklılaşma üç kategoride değerlendirilir: Okurla metin arasındaki mesafenin yarattığı gerilimin aşılabileceğini savunanlar, aşılamayacağını savunanlar ve bu gerilimi aşma çabasının, anlama çabasının bizatihi kendisi olduğu iddiasında olanlar. Yeni Eleştiri, yapısalcılık, göstergebilim gibi gerilimin aşılabileceğini savunanlar, edebî metnin tüketilemez potansiyeline zeval getirme tehlikesi barındırırken, okurun gerilimi aşma durumundan nasıl etkilendiğiyle ilgilenmezler. Postyapısalcılıkta ise bu gerilimin asla aşılamayacağını düşünenler, okuma tecrübesini, okur için manasızlaşan bir noktaya taşırlar. Bunlardan farklı olarak Alman hermenötiğinden beslenen edebî hermenötikte gerilimi aşmanın anlama çabasının bizatihi kendisi olduğu vurgulanarak hem okuma tecrübesi okur için anlamlı bir hâle getirilir hem de okurun bu durumdan nasıl etkilendiği göz ardı edilmemiş olur.

Gündoğdu, söz konusu anlama tarzlarının tercih ettikleri kelimelere ve oluşturdukları sözcük ağlarına dikkatle bakıldığında, bunların *görme* ve *dinleme* ekseninde kümelenişinin fark edilebileceğini ifade eder. Bu ikili kümelenme, “kendi başına gösterebilen yazı” ve “kendi başına söyleyebilen yazı” şeklinde iki farklı bakış açısına karşılık gelir. Yazar, metnin anlamını “görülen ve gösterilen bir şey” olarak değerlendiren anlama tarzları ile metnin anlamını “söyleme ve dinleme” üzerinden kavrayan anlama tarzlarının tümünde, okura üretken bir rol atfedildiğinin varsayıldığını ifade eder; ancak bu varsayımı ezber bozan bir yaklaşımla tartışır. Ona göre, bu iki farklı bakış açısı, metin ile okur arasındaki ilişkiyi köklü biçimde etkileyerek, edebî metnin anlamının teşekkülünde okurun rolünü önemli ölçüde değiştirir (Gündoğdu 2021, 24). Gündoğdu, yazıyı “gösterebilen” olarak ele alan yaklaşımların metni, okur karşısında sessizce duran bir konuma yerleştirdiğini; yazıyı “söyleyebilen” olarak değerlendiren yaklaşımların ise okuru, kulak kesildiği bir sesle diyalog hâlinde olan, dolayısıyla metni biçimlendirirken aynı zamanda metin tarafından biçimlendirilen bir konuma getirdiğini savunur. Yazar, çalışmasına, edebî metin ile okur arasında böylesi bir ilişkinin mümkün olabileceğini varsayan hermenötik bir çabanın eşlik ettiğini ifade eder.

“Anlam Üretme Sitüasyonunda Edebî Metin ve Okur” başlıklı birinci bölümde, okurun yazı ile karşılaşmasında anlama ortamının nasıl dönüştüğü incelenir ve yazılı ile sözlü olan arasındaki kutuplaştırıcı tutum sorgulanır. Yazarın savı, biri üzerine düşünmenin diğeri üzerine zorunlu olarak düşünmeyi gerektirdiğidir. Bununla birlikte, bölümün temel iddiası yazının metodolojik bir avantaj sağladığı, yazıyla karşılaşan okurun edebî metin karşısında anlam üretmek durumunda kaldığıdır. Ancak yazar bunu anlam üretme noktasında yeterli bulmaz; okurun anlam üretiminin edebî metnin belli bir bağlama ait olmaktan uzaklaşarak otonomisini kazanan yabancılaşmış bir konuşma hâline gelmesiyle gerçekleşebileceğini savunur. Bu da yazı ile konuşmanın birbirine karıştığı bir anlam alanına işaret eder.

Yazıyla karşılaşma iki boyutta ele alınır: 1. Çaresizlik ve zayıflık, 2. Özerklik talebi. Yazıyla karşılaşmadaki çaresizlik ve zayıflık, sözün yazıya üstün olduğu yönündeki Platoncu iddiadan hareketle ortaya konur; ancak bu iddia eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilir. Yazar, sözlü olana canlılık ve yazılı olana ölümlük vasfının atfedilmesi ile yazının, olası okurlarının şimdisiyle her buluşmasında yeniden yaşama dönmeye aday olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesinin ilintili olduğunu söyler ve bunu, Gadamer’in her yazının konuşma dilinde dirilme iddiasında olduğu görüşüyle yapılandırır (40).

Gündoğdu’ya göre zayıflık ve çaresizlik olarak görülen ölü ve yabancı hâle gelme “aynı zamanda yorumlamanın açık ve özerk alanının oluşabilmesinin de imkanıdır” (42). Bu imkân, önce, konuşma ortamının bağlarından azat olmayla belirecektir. Azat olunan bu bağlar iki başlık altında incelenir: 1. Anlatıcının (konuşanın) yabancılaşması, 2. Tarihsel bağlamın yabancılaşması. Yazar yazıyla sabitleşen edebî eserin, yabancı ve ölü bir hâle gelirken bağını kopardığı unsurları okurun ufkunda yeniden dirilmeye aday olmasının önemli adımları olarak değerlendirir. Bununla birlikte edebî eserin dinleme yerine yazı şeklinde tecrübe edilmesi anlama ve yorumlamada farklılıklar oluşturacaktır: Konuşma ortamının iç içe geçmiş unsurlarının birbirlerine mesafelenmesi; sözlü gelenekte hitap ettiği kişileri, zaman ve mekânı belirleyen edebî eserin bu olasılığının ortadan kalkması; okurun, yazıya bağımlı hâle gelerek yalnızlaşması; bu yalnızlığın üretkenliği besleyen bir entelektüel aura olması; yazıyla sabitlenen edebî eserin formunun zamanla daha ulaşılabilir ve taşınabilir hâl almasının okurun yazıyla kurduğu ilişkiyi etkilemesi.

“Yabancılaşma ve Karşılaşma Diyalektiğinde Yazı ve Okur” başlığı altında yazının kazanmış olduğu avantajın ortadan kalkmasına sebep olan yani onu yine ortaya çıktığı bağlama hapseden yorumlama anlayışı değerlendirilir. Gündoğdu’ya göre yazıyla sabitleşerek ortaya çıktığı bağlamın unsurlarından azat olan edebî metin okurun şimdisinde dirilme imkânı anlamında bir avantaja sahip olmuştur ama onu yazarın zihni ya da başlangıçta hitap ettiği kişilerin ufkuyla sınırlandıran tarihsel bakış açısı bu avantajı ortadan kaldırır. Edebî eserin bağlamsal eleştiriden uzaklaşarak kendi adına konuşan olması için ise niyetssel yanlış (intentional fallacy) ve etkişel yanlış (affective fallacy) kavramları eşliğinde metnin otonomisini savunan Yeni Eleştiriye kadar beklemek gerekmiştir. Edebî metnin otonomisini kazanmasıyla okur da otonomisini kazanır. Edebî metnin anlamının teşekkülünde okurun rolü, diyalojik ilişki içinde bu noktada başlar. Ancak yazar, bu noktada, metnin kendi başına bir şey “söyleyen” değil kendi başına bir şey “gösteren” olarak görülmesi

riskini taşıdığını tekrar ifade eder. “Mesafe” kavramı eşliğinde, modern edebî teoriler bağlamında tartışacağı bu konuyu üçüncü bölüme bırakır.

Gündoğdu, “Son Dönem Osmanlı Edebiyatında Okuma ve Anlama Ortamının Dönüşümü” başlıklı ikinci bölümde, elyazmalarının ya da sözlü kültürün etkisinin yazılı metnin topluluk karşısında okunması şeklinde devam ettiği tarihsel bir bağlam olarak ele alır. Böylece kendi ifadesiyle “etki gücü geniş” ve “sınırları esnek” bir dönemin değerlendirilmekte olduğunu haber verir. Diğer taraftan, dinleme ve okuma alışkanlıklarındaki değişimi izleyebilmek amacıyla Osmanlı edebiyatının son yüzyılları kabaca dikkate alınsa da çalışmanın asıl odağını, basma kitabın yazma kitap karşısında kesin bir üstünlük kazandığı, bugünkü anlamıyla okuma alışkanlığının yerleştiği ve yazılı olana aşına okur tipinin ortaya çıktığı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile Ahmet Mithat Efendi’nin bu dönüşümde üstlendiği belirleyici rol oluşturur. Bu amaçla önce sözlü kültür, yazma eserlerle yüz yüze gelebilen sınırlı sayıdaki okuyucu, matbaa ile ortaya çıkan basma kitaplarla oluşan ortam ve sözlü kültürün bu yeni ortama en azından başlarda sızışı birlikte ele alınır. Okuma meclisleri dinleyici/izleyici/okur ile eser arasında nasıl bir ilişki geliştiğini anlamak üzere değerlendirilir. Yazar bu meclislerdeki anlatım özelliklerine, özellikle de bir anlatıcı olarak meddahların anlatım gücünün yüksekliğine, konuşanın niyetinin bir şekilde okuma/dinleme sürecine etkisine dikkat çeker. Gündoğdu’ya göre, “[...] duygusal unsurlarla örülü bu dinleme ortamı [...]” (72) “[...] tecrübe edilen ile onu tecrübe eden arasına giremeyen mesafe konuşulunun yabancılaşmasına engel olur” (74). Yazma eserlerin tecrübe edilmesinin de sözlü kültür geleneğine bağlı olduğunu ifade edilir. Çünkü tecrübe “hâlen duygusal bağlara tabidir” (75). Yazılı kültüre aşına oluş ise bir süreçtir.

Bu süreçte Ahmet Mithat Efendi etkisi bir alt başlık olarak değerlendirmeye dâhil edilir. Mithat Efendi’nin evinde kurduğu matbaa, bu matbaada maaile çalışmaları, basılan kitapları çeşitli dükkanlara kendisinin dağıtması gibi gayretlerinden bahsedilir. Ancak onun sürece asıl etkisi, Türk edebiyatındaki iki önemli yazar Halit Ziya Uşaklıgil ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın okurluk tarihlerindeki dönüşümün ortaya konmasıyla açığa çıkar. Yazarların kendi anıları üzerinden yapılan bu değerlendirme Mithat Efendi’nin bahsi geçen rolünün Türk edebiyatında ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı edebiyatında okuma eylemi mütalaa, yoğun okuma ve yaygın okuma kavramları üzerinden değerlendirilirken matbaanın sağladığı imkânlar da çok yönlü bir şekilde değerlendirmeye dahil edilir. Yazarın gözden kaçmaması gereken çarpıcı bir tespiti de Yeni Türk edebiyatının yeniliğinin—yazar bunu diğer yorumları ihmal etmeden yapar—eski okuma/dinleme alışkanlıklarının yeniden tanzim edilmesinde olduğunu söylemesidir. Konuşma ortamının unsurlarına ya da hikâye anlatıcısının sesine bağımlı kalmaktan uzaklaşan okur, Gündoğdu’ya göre artık yazının önündedir.

Gelinen bu noktada birinci bölümde sorulan soru Türk edebiyatı için yenilenir: “Yazının sağladığı metodolojik avantaj olarak konuşulunun, konuşan ve konuşma ortamının diğer unsurlarından ayrılmasına imkân tanıyan bu dönem, edebî eserlerin yorumlanması sırasında da aynı avantajı kullanmayı sürdürebilir mi?” (103)

“Yazılı Kültürde Sözün Gözden Düşüşü: Okuma Zevki Meddah İtiyâdını Unutturduğu Gün” başlıklı bölümde yazar, bizzat Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılı kültüre aşına kılınan okurun onun eserleri etrafından çekilmesinin nedenlerini sorgular. Bu sorgulama da yine çok yönlü olarak gerçekleştirilir. Bu bağlamda devrin siyasi edebî olayları karşısında Mithat Efendi’nin tutumu, Mithat Efendi’nin roman tekniği üzerine yapılan eleştiriler, hayaliyyun-hakikiyyun meselesi, okurun beklenti ufkunun değişmesi konuları değerlendirilir. Ancak yazarın asıl vurgusu, dönüşümün devamı üzerindedir. Nitekim Ahmet Mithat Efendi eserleri etrafından çekilen okur, yazılı kültür içinde varlığını sürdürmeye devam edecek ve sözlü kültürün devamı ya da meddah hikâyeleri gibi görülen Mithat Efendi’nin eserleri bu bağlamından arınıp yazılı eser muamelesi görmeye başlayacaktır.

Mithat Efendi’nin eserleri etrafında oluşan yorumlama geleneği, Ricouer’ün bağlamdan arındırma (*decontextualize*) ve yeniden bir bağlama yerleştirme (*recontextualize*) kavramları eşliğinde değerlendirilir. Mithat Efendi eserlerinin unutulmaya mahkûm edilmesi, salt bir anma olarak tekrar hatırlanması, nihayetinde sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş eserleri olarak belirlenen bağlamından arınıp otonomisini kazanması. Böylelikle birinci bölümde ortaya konan yazılı bir metinle karşılaşmanın okurun metinle gerçek karşılaşması yani yabancılaşmış bir konuşma hâline dönüşmesinin tek başına yeterli olmadığı, metnin yorumlanırken de ortaya çıktığı bağlamdan azat edilmesi gerektiği fikri Türk edebiyatı üzerinden somutlaştırılmış olur.

Gündoğdu, Mithat Efendi üzerinden geliştirdiği merkezli/bağlamsal olmayan eleştirinin, Türk edebiyatında okuma ve anlama ortamında yaşanan ikinci dönüşüm olduğunu ifade eder. Ona göre birinci kırılma “yazılı kültüre aşına okurun yükselişi” ikinci kırılma ise “modern okurun yükselişi”dir (118). Böylece birinci bölümde ortaya konan yazılı metinle karşılaşma, metnin yabancılaşmış bir konuşma hâline dönüşmesi, okurun yaratıcı bir role sahip olabilmesi, metnin yorumlanırken ortaya çıktığı bağlamdan azat edilmesi fikirleri Türk edebiyatı düzleminde görünür hâle gelir.

“Gösterge ve Söyleme Karşıtlığında Okur” başlıklı üçüncü bölüme kadar, edebî metnin okurun şimdisinde yeniden dirilme imkânına sahip olmasının ilk adımı olarak sözlü geleneğin yazılı geleneğe geçiş değerlendirilir. Böylece okurun, yazıyla karşı karşıya kalarak metodolojik bir avantaja sahip olduğu; bununla birlikte okurun, gerçek bir karşılaşmaya ya da yaratıcı bir role sahip olabilmek için metni ortaya çıktığı bağlama indirgememesi gerektiği; metnin kendi başına konuşmasının ve kendi otonomisini ilan etmesinin ise modern yorumlama teorileri bağlamında gerçekleştiği ortaya konur. Bu bölümde daha ince ayrıntılara odaklanan yazar, metin ya da okur odaklı modern teorilerin okurla metin arasındaki mesafe kavramına bakış açılarındaki farklılaşmayı ve bunun yorumlama sürecini nasıl etkilediğini tartışır. Bilimsel mesafe yalnızca “gösterebilen bir metin” algısı oluşturur, bu monolojik bir ortam anlamına gelir yani anlamadan ziyade analiz ön plandadır. Hermenötik mesafe, “kendi adına konuşan” bir metnin varlığını ortaya çıkarır, bu diyalogik bir ortam oluşturur ve ön plana çıkan metnin analizi değil anlaşılmasıdır.

Yazar, bu bölümde, modern teorilerin ortak bir sorunu olarak edebî metnin sessizleştirilmesini ayrı bir başlıkta tartışır. Aralarındaki farklılıkları da zikrederek metni

şeyleştiren, onu söyleyen değil gösteren şey yapısına büründüren yaklaşımları değerlendirir ve onları şu şekilde sayar: Biçimcilik (formalizm), yapısalcılık, göstergebilim, postyapısalcılık. Göstergebilimin çeşitli yönelimleri ile postyapısalcılık (142), bahsedilen anlama tarzları içerisinde farklı bir konuma sahip oldukları zikredilmekle birlikte metnin sessizleştirilmesi problemine sahip olmaları noktasında eleştiriyeye tabi tutulur.

Ayrı bir başlık altında tartışılan ikinci bir konu ise okur teorilerindeki solipsistik okur sorunudur. Gündoğdu, okur ile metin arasındaki unutulmuş ilişkiye dikkat çekmesi bakımından kıymetli gördüğü okur teorilerinde, edebî metnin bir analiz nesnesi olarak konumlandırılmasından doğan objektivizm tehlikesi gibi, edebî metnin okurun tepkisine/bilincine indirgenmesiyle doğabilecek rölativizm, nihilizm, solipsizm vb. kavramların sorunlarıyla örülü sübjektivizm riskini tartışır. Alımlama Estetiği ve Okur-Tepki Eleştirisi teorileri, kendi dünyasına kulak kesilen okurun, metni yeniden sessizleştirip sessizleştirmede sorunu üzerinden değerlendirilir. Konstanz Okulu olarak anılan Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser ile okur merkezli teorinin Amerikalı temsilcisi olan Stanley Fish'e odaklanılır. Tartışmanın temelini oluşturan ise metnin dünyası ile okurun dünyasının etkileşimde kalması ya da kesin çizgilerle birbirinden ayrılması noktasıdır.

Yazara göre, aralarındaki farklılıklara rağmen, üç yaklaşımda da metnin okur karşısında sessizleştirilmesi problemi söz konusudur. Yani metnin sessizleştirilmesi problemi hem edebî metnin bir analiz nesnesine dönüştürüldüğü durumlarda hem de okurun, metnin sesini yok sayarak kendi sesine kulak kesildiği öznelcilik ve rölativizm etkisindeki yorumlama süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu oldukça dikkat çekicidir çünkü neredeyse birbirinin karşıtı olarak görülen anlama/yorumlama geleneklerinin, farklı yönelimlerle benzer sorunları üretebileceği ortaya konmuş olur.

Gündoğdu'ya göre: edebî metnin yorumlanmasında yöntem fikrinin belli ölçüde gerekli olduğunun kabul edilmesi, otantik olanla bağların tamamen kopmasına neden olmaz; yazılı olandan aşırı derecede ve şaşmaz bir biçimde beslenme edebî metnin sessizleştirilmesi sorununu doğurur; hem yazılı olanın avantajlarının kullanılıp hem de yazıya körü körüne bağlanmanın götüreceği çıkmaz sokak tehlikesinden sakınan dengeli bir okuma ve anlama ortamına yönelme ihtiyacı vardır.

“Söyleme Olarak Edebî Metin” başlığı altında Gündoğdu, edebî metne “söyleyen” olarak yaklaşmanın nasıl mümkün olabileceği sorusuna odaklanır. Yazar Heidegger'in dilin işitilmesi ve cevap verilmesi gereken bir şey olduğu görüşünden hareketle “Edebî metnin geçmişten okurun şimdisine taşınan bir ses olması unutulduğu müddetçe, onun okurunun önünde sessiz bir biçimde konumlanan bir gösteren şekline bürünmesi kaçınılmazdır” (168) yorumunu yapar.

Gündoğdu bu noktada, asla tartışma değerini yitirmeyen, yitirse de bir şekilde geri kazanan nesnel analizler ile ilgili kritik sorularını sorar: Analiz düzeyinde kalan bir yorumlama bizim dünyamıza etki edebilir mi? Bizim dünyamıza etki etmeyen şeyi gerçek anlamda anlamak ne kadar

mümkündür?¹ Anlayan insanın anladığı şeyden bağımsız kalabilmesi mümkün müdür? Bu sorulara cevap vermek için yazar, Gadamer ve Ricoeur’ün kavramlarıyla diyalog haline geçer: Gadamer’in yorumunu oluşturan üç kavram açıklama, anlama/kavrama, uygulama² ve Ricoeur’ün “yaşamdan ayrılan, edebî eseri kateden ve yaşama dönen hermenötik yay” metaforu.³ Hermenötik düşünce ekseninde izin verme, kulak kesilme, paylaşım, katılma kavramları metin-okur ilişkisi bağlamında ele alınır.

“Yazı ve Ses Arasında Hermenötik Spiral” isimli ikinci alt başlıkta yazar, okurun rolünün, yazı ve ses arasındaki koparılamaz bir ilişkinin varlığında ortaya çıkabileceğini söyler. Bu ilişki, “yazı ile konuşma ortamından uzaklaşan ve yorumlama sürecinde ses ile yeniden konuşma ortamına aktarılan bir hermenötik spiral” olarak tanımlanır (178). Bu bağlamda, Derrida’nın fonosentrizm ile bağlarını kesin şekilde koparan logosentrik felsefesine de bir eleştiri getirilir.

Böylece Gündoğdu, edebî metin ile okur arasındaki ilişkiyi iki aşamada ele almış olur. Birincisi edebî eserin sözlü ortamdan ayrılarak yazı şekline bürünmesi ve okuru anlam üretme sitüasyonunda bırakması; ikincisi edebî metin karşısında anlam üretme sitüasyonunda kalan okurun, metnin yeniden söyleyen, konuşan dünyasına sahip olması için metnin sesine kulak vererek buna izin vermesi.⁴ Yazar, edebî metnin söyleyen dünyasının açığa çıkması için okurun onun dinleyicisi olması gerektiği tezini Gadamer’in kavramlarıyla açmaya devam eder: Ufukların kaynaşması, anlama tecrübesinin bir boşlukta gerçekleşmiyor oluşu, ön anlama-tarihsel bilinç, yapıya dönüşme gibi kavramlar çalışmanın teklif ettiği okuma ile birlikte işlenerek çalışmanın teziyle adeta ikili bir sarmal oluşturur.⁵ Böylece, okuru dönüştüren, onun hayatına yön veren anlamlı bir okumanın nasıl gerçekleşeceği ortaya konmuş olur.

Ele aldığı konuların karmaşık tarihine rağmen akıcı ve anlaşılır bir dile sahip bu eser, yüzleştiği teoriler arasındaki ince ya da kalın farklara rağmen bu teorilerin ördükleri kavram ağlarıyla benzer sorunları üretebileceklerini benzerlikleri ya da farklılıkları gözden kaçırmadan ortaya koyar. Ayrıca teklif ettiği okuma tarzını edebî-felsefî kavramlarla örerken bunun nedenini de açık bir şekilde tartışmaya dâhil etmesi literatürde önemli bir açığı gözler önüne sermiştir. Edebiyat teorisinin girift meselelerini böyle hâkim bir konumdan ele alan ve bunu

¹ Gadamer, metinleri anlamakla ilgili şu yorumu yapar: “Metinleri anlamak ve yorumlamak yalnızca bilimle ilgili bir şey değildir; apaçık biçimde, genelde insanın dünya tecrübesiyle ilgilidir” (Gadamer 2008, 1: xxxiii).

² Gadamer’in metni anlamadaki kritik kavramları hakkında başka bir kaynak için bkz. İsbir, 2013.

³ Paul Ricoeur’ün “hermenötik yay” metaforunu ele alan başka bir çalışma için bkz. Varlık 2021.

⁴ “Metni anlamaya çalışan kişi daha ziyade, onun kendisine bir şey söylemesine hazır olmalıdır. Hermenoytik eğitilmiş/donanımlı bilinç daha baştan metnin farklılığına duyarlı olmak zorundadır. Fakat bu duyarlılık türü ne içerik konusunda ‘nötrlük’ gerektirir ne de kişinin kendisini ortadan kaldırmasını gerektirir (...)” (Gadamer 2009, 2: 8-9).

⁵ İlgili kavramların başka bir okuması için bkz. Tatar 1999.

yaparken konuların gerçek hayatla temasını kesmemeye özen gösteren böyle çalışmaların artmasına ihtiyaç vardır.

Statement on the Use of AI and AI-Assisted Tools / Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Bu çalışmada, yalnızca dergi web sitesinde yer verilen İngilizce özetin hazırlanması sürecinde, *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*'nin Yapay Zekâ Kullanım Politikası'nda belirtilen kabul edilebilir sınırlar çerçevesinde yapay zekâ destekli araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmış; tüm içerik yazar tarafından gözden geçirilerek nihai şekli onaylanmıştır.

Kaynakça

- Gadamer, Hans-Georg. 2008. *Hakikat ve Yöntem*, cilt 1. Çeviren Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan. Paradigma Yayınları.
- . 2009. *Hakikat ve Yöntem*, cilt 2. Çeviren Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan. Paradigma Yayınları.
- Gündoğdu, Atiye Gülfer. 2021. *Yazının Önünde: Edebî Metnin Anlamının Teşekkülünde Okurun Rolü*. Hece Yayınları.
- İsbir, Erdal. 2013. “Provokatif Bir Düşünür Olarak H. G. Gadamer.” *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21: 71–93.
- Tatar, Burhanettin. 1999. *Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti: Gadamer versus Hirsch*. Vadi Yayınları.
- Varlık, Selami. 2021. *Paul Ricoeur'de Temellük ve Tahayyül*. Alfa Yayınları.